
ΠΑΛΑΙΚΥΘΡΟ: Ιστορική επισκόπηση Εκκλησίες και παρεκκλήσια Εικόνες και άλλα θρησκευτικά κειμήλια

Του Ανδρέα Παπαβαρνάβα

Οι αρχαιολόγοι ισχυρίζονται πως χιλιάδες χρόνια προ Χριστού κτίστηκε στην περιοχή Παλαικύθρου από μετανάστες της Μικράς Ασίας μια πολιτεία. Όμως το όνομά της μάς είναι άγνωστο, γιατί εκείνη την εποχή ήταν άγνωστη η γραφή και οι κάτοικοι δεν μας άφησαν χαραγμένα κειμήλια.

Αυτή η πολιτεία αναστατώθηκε μετά τον Τρωικό πόλεμο, περί το 1200 π.Χ., οπότε χιλιάδες Έλληνες μετανάστες πλημμύρισαν την Κύπρο. Το 1184 π.Χ. η περιοχή μας κατοικήθηκε από Έλληνες μετανάστες και πήρε το όνομα Χύτροι από τό όνομα του αρχηγού των μεταναστών που ήταν ο Χύτρος.

Ο Χύτρος καταγόταν από την οικογένεια του μυθικού βασιλιά των Αθηνών Θησέα και ήταν γιος του βασιλιά Άλεδρου. Το βασίλειο των Χύτρων διατηρήθηκε για αιώνες, γιατί ήταν δυνατό και πλούσιο λόγω της πλούσιας πηγής που άρδευε και ύδρευε την περιοχή, της πηγής του Κεφαλοβρύσου Κυθρέας.

Οι κάτοικοι ασχολούντο με τη γεωργία και την κατασκευή και

διακόσμηση πήλινων αγγείων, λόγω του αργιλώδους εδάφους στα δυτικά του χωριού. Επίσης ασχολούντο με το εμπόριο των γεωργικών και βιομηχανικών των προϊόντων που παρήγαν.

Οι κάτοικοι των Χύτρων πίστευαν στους δώδεκα θεούς του Ολύμπου όπως και οι Έλληνες της Ελλάδας. Όμως, όπως ξέρουμε, το 45μ.Χ. ήλθαν στην Κύπρο οι Απ. Παύλος και Βαρνάβας. Αφού δίδαξαν τον Χριστιανισμό στην περιοχή Σαλαμίνας, διέσχισαν τη Μεσαορία και έφθασαν στους Χύτρος. Οι κάτοικοι των Χύτρων είναι από τους πρώτους κατοίκους της Κύπρου που ασπάστηκαν τον Χριστιανισμό. Κατεδάφισαν τους ειδωλολατρικούς ναούς και τα ιερά τους και στη θέση τους έκτισαν χριστιανικές εκκλησίες. Μάλιστα η εκκλησία των Χύτρων το 343 μ.Χ. αναγνωρίστηκε ως η τέταρτη Επισκοπή της Κύπρου και το 363 μ.Χ. ο τότε επίσκοπος των Χύτρων Πάππος, ο μετά θάνατον Άγιος Πάππος, η μνήμη του οποίου εορτάζεται στις 3 Οκτωβρίου, χειροτόνησε τον επίσκοπο της Σαλαμί-

---

νας Επιφάνιο τον Α΄ (363-403), τον μετά θάνατον Άγιο Κωνσταντίας, η μνήμη του οποίου εορτάζεται στις 12 Μαΐου, Αρχιεπίσκοπο πάσης Κύπρου.

Οι κάτοικοι των Χύτρων ζούσαν ειρηνικά και ευτυχημένα μέχρι το 806 μ.Χ. οπότε άρχισαν στην Κύπρο οι Αραβικές επιδρομές. Όμως το μεγαλύτερο κακό στους Χύτρους έγινε το 912 μ.Χ.

Τότε, ενώ οι κάτοικοι ζούσαν ειρηνικά και ευτυχημένα και καταγίνονταν αμέριμνοι με τις γεωργικές και άλλες εργασίες τους, ξαφνικά κατέκλυσαν την περιοχή στίφη από Άραβες στρατιώτες. Αρχηγός τους ο αποστάτης αξιωματικός του ελληνικού στρατού Δαμιανός, ο οποίος μετωνομάσθη σε Αρούν Αλ-Ρασίδ. Ο Σουλτάνος της Βαγδάτης, βρίσκοντας αφορμή πως ο Αυτοκράτορας του Βυζαντίου Νικηφόρος ο Α΄ αρνήθηκε να πληρώνει τους φόρους που είχαν συμφωνήσει, έστειλε τον Δαμιανό να λεηλατήσει την Κύπρο, που ήταν Βυζαντινή αποικία και να του φέρει λάφυρα.

Ο Δαμιανός, αφού λεηλάτησε τις παράλιες πόλεις της Κύπρου, προχώρησε στο εσωτερικό και έφθασε ως τους Χύτρους. Οι κάτοικοι των Χύτρων αντιστάθηκαν για μέρες σθεναρά και οι Σαρακηνοί είχαν μεγάλες απώλει-

ες. Ο Δαμιανός απογοητευμένος από τις απώλειες των στρατιωτών του τους κάλεσε και τους υποσχέθηκε ότι, αν κατόρθωναν να καταλάβουν τους Χύτρους, θα είχαν το ελεύθερο για τρεις μέρες να σκοτώνουν, να αρπάζουν, να λεηλατούν. Οι ενθουσιώδεις και εξοργισμένοι στρατιώτες του Δαμιανού επιτέθηκαν με μανία κατά των Χύτρων. Οι κάτοικοι, παρά τη σθεναρή αντίστασή τους, στο τέλος υπέκυψαν στην υπεροχή των μανιακών, πολυαριθμότερων και πολύ καλύτερα εξοπλισμένων Σαρακηνών.

Αφού οι Σαρακηνοί τις δύο πρώτες μέρες λεηλάτησαν τους συνοικισμούς Κυθρέα, Νέο Χωρίο, Βώνη, Συκά, Τραχώνι, την τρίτη μέρα έφθασαν στο Παλαίκυθρο, όπου πολλοί χριστιανοί, με τον επίσκοπο Δημητριάνο κατέφυγαν στην εκκλησία και προσεύχονταν. Όταν οι Σαρακηνοί άρχισαν τις λεηλασίες, ειδοποίησαν τον Δαμιανό, πως ο επίσκοπος Δημητριάνος και άλλοι είναι εντός της εκκλησίας και προσεύχονται και αρνούνται να βγουν.

Ο Δαμιανός, παρά την αγριότητα και το μίσος που έτρεφε κατά των χριστιανών και παρά το μένος του για τις τρομερές απώλειες που είχε κατά την επίθεση εναντίον των Χύτρων, σεβάστηκε το

άγιο πρόσωπο του επισκόπου και διέταξε να σβήσουν τις φωτιές, να αφήσουν ελεύθερο τον επίσκοπο Δημητριανό, να μαζέψουν όσους απέμειναν ζωντανοί, άνδρες, γυναίκες και παιδιά, να τους δέσουν οπισθάγκωνα και να ξεκινήσουν με τα λάφυρα και τους αιχμαλώτους για το λιμάνι της Σαλαμίνας.

Ο επίσκοπος Δημητριανός «Τι να κάνω εδώ;» είπε, «Τίνος επίσκοπος θα είμαι, αφού το ποιμνιό μου πάει στην αιχμαλωσία; Θα πάω και εγώ μαζί τους». Καί τους ακολούθησε. Οι Άραβες με δυσκολία τον άφησαν να μπει στα καράβια τους και τον πήραν με τους άλλους αιχμαλώτους στην πρωτεύουσά τους, τη Βαγδάτη.

Ο Επίσκοπος, με τις ολόθερμες παρακλήσεις και τις ολονύχτιες προσευχές του και με την επιμονή και την υπομονή που τον διέκριναν, κατόρθωσε να δει τον σουλτάνο και να τον πείσει πως αδίκως τους επιτέθηκαν, έκαψαν τα σπίτια και τα αγαθά τους και σκότωσαν αρκετούς, αφού τηρούσαν κατά γράμμα τη μεταξύ τους συμφωνία. Ο σουλτάνος διέταξε να τους δώσουν πίσω τα λάφυρά τους και να τους αφήσουν ελεύθερους να επιστρέψουν στην πατρίδα τους.

Μετά από μηνών οδοιπορία, πείνα και κακουχίες έφθασαν πίσω

στους ημιερείπωμένους Χύτρους. Χωρίστηκαν σε μεγάλες ομάδες και έτσι δημιουργήθηκαν τα σημερινά χωριά της περιοχής Κυθρέας: τη Κυθρέα, που είναι χωρισμένη σε έξι ενορίες, το Νέο Χωρίο γιατί κατοικήθηκε ύστερα από τα άλλα χωριά, το Τραχώνι που του δόθηκε αυτό το όνομα λόγω του σκληρού και άγονου εδάφους του, τη Βώνη που προέρχεται από το αρχαίο όνομα Δωδώνη, μαντείο του θεού της περιοχής Απόλλωνα, το άγαλμα του οποίου ως και άλλα αγάλματα ανακαλύφθηκαν εδώ το έτος 1883 και κοσμούν το Κυπριακό Μουσείο, το Έξω Μετόχι, γιατί ήταν μετόχι-φέουδο, που παραχωρήθηκε το 1391 σ' ένα Φράγκο φεουδάρχη και το νοτιότερο όλων, το Παλαίκυθρο, που διατήρησε το όνομα του βασιλείου των Χύτρων (Παλαιοί Χύτροι, Παλαίχυτροι, Παλαίκυθρο). Από τις υπάρχουσες πληροφορίες φαίνεται πως οι πυρκαγιές, οι αρπαγές και οι λεηλασίες των Αράβων επιδρομικών δεν προκάλεσαν στην περιοχή του Παλαίκυθρου τόσες καταστροφές όσες στους άλλους οικισμούς.

Συγχρόνως, η προνομιακή θέση του χωριού, που είναι κτισμένο σε υψηλότερη θέση, σε σχέση με την εύφορη πεδιάδα που το περιβάλλει και το προστατεύει από τις

πλήμμυρες και την καταστροφή, βοήθησε στη γρήγορη και συνεχή ανέλιξή του. Το Παλαίκυθρο γρήγορα άρχισε να ανασυγκροτείται. Οι επαναπατρισθέντες κάτοικοί του, επιδιορθώνοντας τα σπίτια τους μερίμνησαν συγχρόνως και για τον τόπο, όπου ομαδικά θα ανέπεμπαν δεήσεις και ευχαριστίες προς το Θεό, τον Χριστό, την Παναγία και τους Αγίους.

Με προτροπή και επίβλεψη του επισκόπου Δημητριανού, επιδιόρθωσαν τη μισοκαμένη εκκλησία, που έκαψαν οι Άραβες και την αφιέρωσαν στην Αγία Αικατερίνη. Για την εκκλησία της Αγίας Αικατερίνης ο Περισιτιάνης γράφει: «Το χωριό Παλαίκυθρο το επισκεφθήκαμε δύο φορές, στις 6 Ιανουαρίου και στις 13 Φεβρουαρίου το 1910 και εξετάσαμε τα αρχαία μνημεία που βρίσκονται εδώ». Και συνεχίζει: «Ο επίσκοπος Δημητριανός, επαναγαγών εις τη γενέτειρα το ποιμνιό του και ευρών την πόλιν κατερειπωμένη, εφρόντισε να το εγκαταστήσει στη θέση της κωμοπόλεως Κυθρέας. Ούτος δε ως Μητρόπολή του εχρησιμοποίησε την πιο κοντά στο χωριό κειμένη μεγάλη και ωραία εκκλησία, εκκλησία μιας από τις συνοικίες της μεγάλης πόλεως των Χύτρων, που τώρα ονομάζεται «Παλαίκυθρο». Επειδή δε το Παλαίκυθρο

σύντομα λόγω του πλούτου του, έγινε το κεφαλοχώρι της περιοχής Κυθρέας, η περιοχή μαζί με 16 κοντινά της χωριά ωνομάσθη «περιοχή Παλαικύθρου», ο δε επίσκοπος της Αγίας Αικατερίνης έφερε τον τίτλο «Επίσκοπος Παλαικύθρου». Δηλαδή, μετά το 914 η Επισκοπή Χύτρων ωνομάσθη Επισκοπή Παλαικύθρου. Σ' αυτήν ο τότε 78χρονος επίσκοπος Δημητριανός, μετά θάνατον Άγιος Δημητριανός, ηξιώθη να λειτουργήσει ως επίσκοπος Παλαικύθρου για δύο χρόνια, καθότι το 916 απεδήμησε εις Κύριον.

Η Επισκοπή Παλαικύθρου διατηρήθηκε ως ορθόδοξη Επισκοπή από το 914 μέχρι το 1222. Ο βιογράφος Ιωάννης γράφει: «Παλαίκυθρον ούσαν οικτράν πολίχην περί τα 25 μίλια της Σαλαμίνας απέχουσαν. Η Επισκοπή αυτής ήτο μία των κατά των 1222 βία καταργηθεισών. Αυτή ανηγέρθη επί των ερειπίων αρχαίας βυζαντινής εκκλησίας καταστραφείσης υπό των Αράβων το 912 μ.Χ.» Σ' άλλο σημείο ο βιογράφος Ιωάννης γράφει: «Η Επισκοπή της Αγ. Αικατερίνης το 1222, επί της βασιλείας του Λουζιανού βασιλιά της Κύπρου Ερρίκου του Α' (1218-1253), υπετάγη στη Λατινική εκκλησία, όπως και πολλές άλλες ορθόδοξες εκκλησίες εκείνης της

εποχής, που υποχρεώθηκαν να υπακούουν στο Λατίνο Αρχιεπίσκοπο, που μετέφερε την έδρα του από την Αμμόχωστο στη Λευκωσία». Όπως ανέφερα προ ολίγου, ο κάμπος γύρω από το Παλαίκυθρο είναι πολύ εύφορος. Μάλιστα την περίοδο της Φραγκοκρατίας (1192-1489) και της Ενετοκρατίας (1489-1570) το Παλαίκυθρο ήτο σημαντικό γεωργικό κέντρο.

Τη σημασία του ως γεωργικού κέντρου δείχνει η προσπάθεια καταπολέμησης της ακρίδας, όπως αναφέρει ο Μαχαιράς. Το 1344 κατά το Λεόντιο Μαχαιρά, ο Ιγνάτιος, Πατριάρχης Αντιοχείας, «γροικώντας τη μεγάλη ζημιά την εποίκην η ακρίδα, είπε του Φράγκου βασιλιά Ούγου του 4ου (1324-1359) ως ώρισαν και εζωγραφήσαν έναν εικόνισμα, τον Άγιον Χριστόφορον μάρτυραν και τον Άγιον Ταράσιον Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως και Άγιο Τρύφωνα μάρτυρα και εγκαινίασεν ο Πατριάρχης και εστειλαν το εις το Παλαίκυθρο, ότι εκεί εγένετο και είπεν του εις το γέννημά της να λιτανεύουν το εικόνισμα και να λειτουργά και ο Κύριος να φυλάξει τους καρπούς. Η αποστολή του εικονίσματος από το βασιλιά δείχνει ποια σημασία είχε η γεωργική παραγωγή του Παλαϊκύθρου

για τις γειτονικές χώρες. Φανερώνει πως το Παλαίκυθρο τροφοδότησε τις γειτονικές χώρες με γεωργικά προϊόντα.

Η προαναφερθείσα εικόνα, που περιείχε λειψανα Αγίων, εσώζετο μέχρι την Τουρκική Εισβολή στο Ιερό Βήμα της εκκλησίας μας. Η εικόνα διαστάσεων 43x23 εκ. του μέτρου και πάχους 3.5εκ. ήτο εφθαρμένη. Εσώζοντο τα ίχνη τριών φωτοστεφάνων και ίχνη με επιγραφές. Στο κέντρο της πίσω πλευράς υπήρχε κομμάτι χοντρό μπλε γυαλί, που θα κάλυπτε τα άγια λειψανα.

Τη σημασία του Παλαϊκύθρου στην περίοδο της Φραγκοκρατίας και Ενετοκρατίας δείχνει και η ονομασία ότι ήτο μια από τις διοικητικές υποδιαιρέσεις της Κυπρου και λεγόταν «Επαρχία Παλαϊκύθρου» και περιελάμβανε 16 χωριά. Το ίδιο συνέβαινε και επί Τουρκοκρατίας. Ο χωριανός μας Αθανάσιος Παπαγεωργίου, πρώην Διευθυντής του Τμήματος Αρχαιοτήτων, γράφει: «Μετά την τουρκική κατάκτηση, το 1570, στο Παλαϊκύθρο εγκαταστάθηκαν Τούρκοι, που αφείρεσαν τα κτήματα από τους νόμιμους ιδιοκτήτες τους και δημιούργησαν τσιφλίκια. Οι κάτοικοι (όσοι σώθηκαν από τη σφαγή) υποχρεώθηκαν να εργάζονται στα κτήματα του Τούρκου πασά, που

εγκαταστάθηκε εκεί. Ταυτόχρονα ήταν υποχρεωμένοι να καταβάλλουν φόρο για τη συντήρηση της φρουράς των Γενιτσάρων, που είχαν εγκαταστήσει στην Κύπρο οι Τούρκοι. Το Παλαίκυθρο με τα 16 γύρω χωριά, τα τελωνεία Λάρνακας, Λεμεσού, Πάφου, Αμμοχώστου, Κερύνειας και τις δύο αλυκές, της Λάρνακας και της Λεμεσού, σύμφωνα με τον Αρχιμανδρίτη Κυπριανό, κατέβαλλαν από δώδεκα χιλιάδες γρόσια φόρο ετησίως».

Εκτός των Αραβικών επιδρομών το Παλαίκυθρο, όπως και η ολόκληρη η Κύπρος, γεύτηκε και τη μανία των Τούρκων κατακτητών το 1570-71. Οι Τούρκοι τότε, όταν κατέλαβαν την Κύπρο, επιδόθηκαν σε σφαγές, αρπαγές, λεηλασίες, καταστροφές των εκκλησιών.

Το εύφορο έδαφος και ο πλούτος του χωριού - γιατί εκτός από το νερό του Κεφαλόβρυσου αρδεύεται και συγχρόνως λιπαίνεται από τα νερά και την ιλύν (λάσπη) του ποταμού Πηδιά - τράβηξαν το ενδιαφέρον των κατακτητών, οι οποίοι, αφού το λεηλάτησαν, κόρεσαν τη μανία τους θέτοντας πυρκαγιά στην εκκλησία της Αγίας Αικατερίνης.

Στο χωριό εγκαταστάθηκε Τούρκος πασάς και αγάδες με τα χαρέμια και υπηρέτες τους και

άρπαζαν την εύφορη γη των γηγενών κατοίκων. Συγχρόνως κατέσχεσαν και την ερειπωμένη εκκλησία της Αγίας Αικατερίνης.

Οι Τούρκοι κακομεταχειρίζονταν τους Έλληνες γηγενείς κατοίκους και ήταν το φόβητρο των Ελληνίδων. Γι' αυτό οι γυναίκες και κυρίως οι κοπέλες ήταν υπόχρεες να μένουν κλειστές στα σπίτια τους.

Αρκετοί χριστιανοί αναγκάστηκαν να μετοικήσουν 3-4 μίλια νότια του χωριού, στις τοποθεσίες Παλιοκκλησιά και Τείρμένταση, που το έδαφος ήτο άγονο και δεν ενδιέφερε τους κατακτητές. Η λέξη Τείρμένταση είναι τούρκικη και σημαίνει μολόπετρα, πράγμα που φανερώνει πως στην περιοχή υπήρχαν αρκετά ελαιόδενδρα, για να υπάρχει ελιόμυλος. Εκεί είναι και η τοποθεσία «Γκουσλάρ-μαρλασή» δηλαδή σπήλαιο των κοπέλων, που φανερώνει πως υπήρχε μυστική σπηλιά όπου κρύβονταν οι κοπέλες, μήπως τις βρουν οι Τούρκοι, γιατί υπήρχε ο φόβος να τις πιάσουν για τα χαρέμια τους. Στην περιοχή βρίσκονται σήμερα θεμέλια παλαιών σπιτιών.

Ο Τούρκος πασάς και οι αγάδες και μπέηδες κατέσχεσαν, όπως προανάφερα, τα κτήματα των Ελλήνων, τα μοίρασαν σε μεγάλες εκτάσεις γης - τα λεγόμενα τσι-

---

φλίκια και άλλα δώρισαν στο θρησκευτικό ίδρυμα Εφκάφ ή σε αγάδες, με την ονομασία Βάκουφ. Βάκουφ σημαίνει πως αυτά τα κτήματα δεν πωλούνται, τα έχει ο πρεσβύτερος γιος της οικογένεια και είναι υπόχρεος να συντηρεί τους οικείους. Παρ' δειγμα η περιβόλα του Μεχμέτ Αλή Μπέη, και το τουρκικό χωριό Τσιφλικούδι. Ο πασάς, οι αγάδες και οι μπέηδες ήταν οκνηροί, αρέσκονταν στην άνετη ζωή, στη διασκέδαση και το χαρτοπαίγνιο, γι' αυτό σιγά σιγά άρχισαν να φθείρονται οικονομικά.

Οι Τούρκοι κατακτητές μέχρι το 1878, που κατείχαν την Κύπρο, τίποτε το αξιόλογο δεν άφησαν στον τόπο. Η αρχαιολογική σκαπάνη μόνο μνημεία που δείχνουν την ελληνική προέλευση του χωριού και την πρόοδο των Ελλήνων κατοίκων έφερε και μπορεί να φέρει σε φως.

Το 1872 σε μεγάλο τάφο κοντά στο χωριό ανακάλυψαν μαρμάρινη λάρνακα μήκους 160 εκατοστών και πλάτους 78 εκατοστών. Η λάρνακα βρέθηκε σε χωράφι που ανήκε σε κάποιον Αρήφ Βέη και την πήρε κάποιος κληρονόμος του, που διέμενε στη Λευκωσία και την είχε στην κατοχή του. Λέγεται πως στον ίδιο τάφο βρέθηκαν χρυσά κοσμήματα, πήλινα και γυά-

λινα αγγεία, τα οποία αγόρασε ο τότε Τούρκος διοικητής της Λευκωσίας.

Επίσης, στα βόρεια του χωριού, το 1940-41, που ήτο η κρίση στο Σουέζ, Άγγλοι στρατιώτες και έμμισθοι Ινδοί στρατιώτες του Αγγλικού στρατού, σκάβοντας να βάλουν στύλους, για να περιφράξουν με συρματοπλέγματα μια περιοχή όπου είχαν μεταφέρει τρόφιμα και πολεμικό υλικό, ανακάλυψαν αρκετούς αρχαίους τάφους συλημένους. Επίσης, στα Νότια βρέθηκαν συλημένοι τάφοι και τάφοι με πήλινα ημικατεστραμμένα αγγεία.

Εκκλησίες Παλαικύθρου

Όπως προανέφερα, από το 1914 η εκκλησία της Αγίας Αικατερίνης ήτο η Επισκοπή της περιοχής που λεγόταν «Περιοχή Παλαικύθρο» και περιελάμβανε δεκαέξι χωριά, μέχρι την Αθηαίνου. Ο Περισιτιάνης γράφει: «Το 1570 οι Τούρκοι κατάσχεσαν τον ναό της Αγ. Αικατερίνης και τον μετέτρεψαν σε τούρκικο τέμενος, αφού έθεσαν πυρ και κατέστρεψαν τα έπιπλα και όσες εικόνες οι χριστιανοί δεν ηδυνήθησαν να διασώσουν εκ της μανίας του παμφάγου πυρός. Το κτίριο, προϊόντος του χρόνου, κατέρρευσε: Όταν στις 6 Ιανουαρίου 1910 επισκεφθήκαμε τον χώρο, επεστήθη η προσοχή

μας υπό του συνοδού φίλου Βαρνάβα Χ΄ Δημητρίου, διδασκάλου του χωριού, εις τινα θραύσματα σανίδων και εις μίαν πελεκητήν πέτραν. Εξετάσαντες την πέτρα, παρατηρήσαμε μέρος ζωγράφου εγχρώμου τοιχογραφίας δι' αμμονοκονίας κατεσκευασμένης, κατά την αρχαίαν βυζαντινή μέθοδο. Θεωρήσαντες τούτο ως σπουδαία μαρτυρία της αρχαιότητας της εκκλησίας φροντίσαμε όπως, τόσο τα θραύσματα των σανίδων, τα οποία θεωρούμεν θραύσματα των πυρποληθεισών εικόνων, όσο και η πέτρα η φέρουσα την τοιχογραφίαν μετακομισθώσιν εις το Μουσείο της Κύπρου και χαίρομεν ότι ηδυνήθημεν να περισώσωμεν έστω και τα μικρά και ασήμαντα ταύτα τεκμήρια της αρχαίας αίγλης του ναού εκείνου χάριν της ιστορίας της πατρίδος μας».

Κατά τον Περισιτιάνη, μέχρι το 1910 εσώζετο σε αρκετό ύψος ο νότιος τοίχος και μέρος της νότιας κόγχης του Ιερού Βήματος της εκκλησίας. Επρόκειτο για ναό με τρεις αψίδες στην ανατολική πλευρά και κατά πάσα πιθανότητα του τύπου του εγγεγραμμένου σταυροειδούς με τρούλλο.

Η εκκλησία της Αγίας Αικατερίνης, που οι Τούρκοι το 1570-71 την χρησιμοποιούσαν ως τέμενος, με την πάροδο του χρόνου κατε-

στρέφετο και οι Τούρκοι την εγκατέλειψαν και έκτισαν άλλο τζαμί στην τούρκικη συνοικία του χωριού. Με τον καιρό ο χώρος σχεδόν ισοπεδώθηκε, γιατί οι Τούρκοι έπαιρναν από τα χαλάσματα τις πέτρες και έκτισαν το τούρκικο δημοτικό σχολείο ως και το περιτείχισμά του. Ο Κονσάλ Ντραμόντ-Άγγλος Πρόξενος στο Χαλέπι επισκέφθηκε το χωριό το 1750. Τη νύκτα έμεινε στο Παλαικυτράκα, περίπου τρία μίλια από την Κυθρέα. Ήταν ένα από «τα αρχαία της Κυθρέας». Όμως δεν είδε κανένα ίχνος αρχαιότητας. Πράγματι μεταφέρθηκε σ' ένα χώρο, όπου ήταν τα θεμέλια ενός ναού, αφιερωμένου στη θεά βασίλισσα του έρωτα, ύψους περίπου ενός ποδιού πριν μερικά χρόνια. Ο καδής, για να γλυτώσει το κόστος των εργασιών στο λατομείο, διέταξε να αφαιρεθούν οι πέτρες και να χρησιμοποιηθούν για να κτιστεί κτίριο για τις γυναίκες του.

Δεν θα λυπηθώ, αν ακούσω πως κατακρημνήστηκαν πάνω σ' αυτό τον βάρβαρο και τον πλάκωσαν στις αγκαλιές των παλλακίδων, δεδομένου ότι τα αθώα κορίτσια θα το έσκαγαν άθικτα.

Το έτος 1930, επί Αγγλικής κατοχής, οι χριστιανοί απαίτησαν μέσω του Δικαστηρίου να τους παραχωρηθεί ο ιερός τους χώρος,

---

που κατέσχεσαν οι Τούρκοι και τον διεκδικούσαν ως τέμενος, ενώ αποδεδειγμένα ήταν εκκλησία. Τον χώρο επεσκέφθη ο Άγγλος διοικητής και υπεύθυνος του Κτηματολογίου. Στο δικαστήριο παρουσιάσθη και Τούρκος Παλαικυθρίτης, ο οποίος εκτελούσε και καθήκοντα ιμάμη, ο οποίος ωρκίσθη ψευδώς πως ο χώρος εχρησιμοποιείτο ως τέμενος. Επειδή όμως τα ερείπια έδειχναν πως ο χώρος ήτο αρχαία εκκλησία, το δικαστήριο αποφάσισε ο χώρος να ανήκει εξίσου στην ελληνική και την τουρκική κοινότητα. Από τότε οι Τούρκοι δεν έκαμναν καμμία χρήση του χώρου, όμως οι γείτονες χριστιανοί κάλυψαν τον χώρο του Αγίου Βήματος πρόχειρα, έβαλαν μέσα την εικόνα της Αγ. Αικατερίνης και άλλων Αγίων ως και καντήλι, που οι γείτονες το άναβαν κάθε βράδυ.

Το 1963, κατόπιν ενεργειών του ιερέως μας μ. Παπαγεώργιου Αθανασίου έγινε προφορική συμφωνία μεταξύ του χωριανού μας Σταυρή του καφετζή και του ιδρύματος Εφκάφ, ο μ. Σταυρής να μεταβιβάσει στο Εφκάφ ένα εύφορο χωράφι του, που ήταν κοντά στην αυκολιά, και έτσι θα είχε κάποια έσοδα το Εφκάφ, και το Εφκάφ να μεταβιβάσει το ½ μερίδιο του χώρου της Αγ. Αικατερί-

νης στη χριστιανική κοινότητα, όπου οι χριστιανοί προγραμματίζουν να κτίσουν παρεκκλήσι της Αγίας Αικατερίνης. Όμως με την ανταρσία του 1963 η συμφωνία ναυάγησε.

Νοτιότερα της εκκλησίας της Αγ. Αικατερίνης βρίσκονταν τα ερείπια άλλης αρχαίας εκκλησίας, αφιερωμένης στην Αγία Άννα. Οι χωριανοί φαντάζονταν την Αγ. Άννα ψηλή, με μανδύα και μελαχροινή. Έτσι ισχυρίζονταν πως την έβλεπαν μερικοί γείτονες να περιφέρεται στα ερείπια της εκκλησίας. Σ' αυτή την περιοχή, μέχρι και τα τελευταία χρόνια ανέβλυζε νερό.

Εδώ υπήρχαν πάντοτε λιμνάζοντα νερά, έλη, και ο τόπος ήτο σκεπασμένος από «σκλινίτζια», που έκοβαν οι γυναίκες και έκαμναν σάρωθρα (σκουπούδες) ή σμίλες με τις οποίες έκαμναν τρυπητά μακαρόνια. Η περιοχή, λόγω των λιμναζόντων νερών, ήτο εστία κουνουπιών και στο χωριό ήτο πολύ διαδεδομένος ο ελώδης πυρετός.

Οι χριστιανοί πίστευαν πως η Αγ. Άννα θεράπευε αυτή την αρρώστια. Γι' αυτό, όταν κάποιος έπασχε από ελώδη πυρετό, πήγαινε στο παρεκκλήσι της Αγ. Άννας, κυλιόταν στο χώρο της εκκλησίας τρεις φορές και φεύγοντας έριχνε

πίσω του ένα κρεμμύδι, που συμβόλιζε την αρρώστια και εθεραπεύετο.

Νοτιοανατολικά του χωριού, περίπου 1½ χιλιόμετρο, στο χωματόδρομο Παλαικύθρου - Μόρας είναι τα ερείπια άλλης αρχαίας εκκλησίας, της Αγίας Μαρίας, στην τοποθεσία Μεζάρ Γερί ή Μαζέρκα, δηλαδή νεκροταφείο. Φαίνεται πως στα παλιά χρόνια κοντά στην εκκλησία της Αγίας Μαρίας βρισκόταν το νεκροταφείο του συνοικισμού. Ο συνοικισμός της Αγ. Μαρίας, ο συνοικισμός Μνήματα ανατολικά του χωριού και ο συνοικισμός Σικά από όπου καταγόταν ο Αγ. Δημητριανός φαίνεται ότι καταστράφηκαν το 1859 μ.Χ.

Τότε για μέρες έβρεχε παγκύπρια και κυρίως στα βουνά του Μαχαιρά. Ο ποταμός Πηδιάς ξεχείλησε από τα Δυτικά της Λευκωσίας. Πλημμύρισε τη Λευκωσία και φθάνοντας στο Παλαίκυθρο τα νερά του ενώθηκαν με τα νερά των παραποτάμων του Πενταδακτύλου και της περιοχής Αθαλάσσης. Εκτός των βροχών έπεφτε και μεγάλο χαλάζι στο μέγεθος αυγού ή τετράγωνα μεγάλα κομμάτια. Όλα τα πρόβατα σκοτώθηκαν. Μερικοί βοσκοί γλύτωσαν καλυμμένοι κάτω από τα ψόφια πρόβατά τους. Η Κάτια Χ" Δημητρί-

ου στο βιβλίο της «Η ιστορία της Κύπρου» γράφει: «Όταν το χειμώνα του 1859 πλημμύρισε ο Πεδιαίος και τα νερά του ποταμού έφεραν στη Λευκωσία μεγάλες καταστροφές, ο διοικητής ήσυχος στο Σεράι του κάπνιζε την πίπα του, νότια του Παλαικύθρου χαράκτηκε ποταμός, ο Ξεροπόταμος, ο οποίος κατέληξε πλησίον της Αγκαστίνας όπου ενώθηκε με τον Πεδιαίο ποταμό». Αυτά τα νερά κατέστρεψαν τους συνοικισμούς Μαζέρκα ή Αγ. Μαρίας, Μνήματα και Σικά.

Αρκετά χρόνια μετά την καταστροφή και την κατάσχεση της εκκλησίας της Αγ. Αικατερίνης από τους Τούρκους το 1570-71, όταν η αγριότητα των κατακτητών κατασίγασε κάπως, οι λίγοι χριστιανοί κάτοικοι του Παλαικύθρου, κατόπιν άδειας του Πασά, έκτισαν περί το 1836 μικρή πλίνθινη εκκλησία, στο κέντρο του χωριού, και την αφιέρωσαν στον Άγιο Σωτήριχο. Στην εκκλησία μετέφεραν τις ημικατεστραμμένες εικόνες που ανέσυραν από τα ερείπια της εκκλησίας της Αγ. Αικατερίνης. Πότε και πώς κατεστράφη αυτή η εκκλησία δεν έχουμε ακριβή στοιχεία. Ξέρουμε όμως πως πριν 60 χρόνια περίπου σώζονταν τα θεμέλιά της στην αυλή της κατοικίας του μ. Μιχάλη Παπαναστασίου.

Ποιος ήτο ο Άγιος Σωτήριχος;

Ο μεσαιωνικός χρονογράφος Λεόντιος Μαχαιράς, που αποκαλεί την Κύπρο «ΑΓΙΑ ΝΗΣΣΟ», λόγω του πλήθους των αγίων, μεταξύ των γνωστών και άγνωστων αγίων της περιλαμβάνει και τους τριακοσίους Αλαμάνους Αγίους. Αυτοί ήταν αγνοί και άδολοι Έλληνες Ορθόδοξοι Χριστιανοί που εργάζονταν στη Γερμανία.

Την εποχή των Σταυροφοριών, επειδή ενδιαφέροντο πραγματικά για την απελευθέρωση των Αγίων Τόπων από τους Άραβες, έλαβαν μέρος στη Β΄ Σταυροφορία (1147-1149). Δυστυχώς τα κίνητρα των Σταυροφόρων, όταν έφθασαν στους Αγίους Τόπους, φάνηκε ότι ήταν οικονομικά, οι Σταυροφόροι δεν λειτουργούσαν ως στρατιώτες του Χριστού αλλά ως τυχοδιώκτες και ληστές, γρήγορα διαλύθηκαν και διασκορπίστηκαν και οι λίγοι επιζήσαντες επέστρεψαν στην πατρίδα τους.

Ο αρχηγός των Αλαμάνων, ο ιερός Αυξέντιος, κάλεσε τα παλικάρια του, και αφού τους μίλησε με παλμό για την αγάπη του Χριστού, τους υπέδειξε, αν ήθελαν, να μην γυρίσουν πίσω στην πατρίδα αλλά κάπου αλλού να ζήσουν μοναχική ζωή. Έτσι έφθασαν στην Κύπρο, στην Πάφο. Εκεί χωρίστηκαν και ασκήτευσαν κατά μικράς ομάδας (2-3) σ' ολόκληρη την

Κύπρο. Μεταξύ αυτών ο Αρχιμανδρίτης Κυπριανός (Ιστορία Χρονολογική 1788 σελ. 352) μνημονεύει τον Άγιον Σωτήριχον, ο οποίος ασκήτευσε, πέθανε και τάφηκε στο Παλαίκυθρο. Εκεί στον τάφο του φαίνεται πως οι χριστιανοί έκτισαν την εκκλησία τους και την αφιέρωσαν στο όνομά του. Δεν ξέρουμε πότε ακριβώς αυτός ο ναός κατέρρευσε και οι χριστιανοί έκτισαν άλλη μικρή πλίνθινη εκκλησία και την αφιέρωσαν στον Άγιο Γεώργιο.

Φθάνουμε στο έτος 1878, οπότε οι Τούρκοι πώλησαν την Κύπρο στους Άγγλους. Η ζωή των χριστιανών καλυτερεύει. Δεν καταπιέζονται από τον πασά και τους αγάδες. Μπορούν να εργαστούν οπουδήποτε και να αμειφθούν. Κερδίζουν μερικά χρήματα και μπορούν να αγοράσουν δικά τους κτήματα από τον πασά και τους αγάδες (που άρχισαν να φθείρονται οικονομικά) σε πολύ χαμηλές τιμές.

Η γη του Παλαικύθρου είναι πολύ εύφορη και οι χριστιανοί Παλαικυθρίτες είναι οικονομικά σε καλή κατάσταση. Είναι και θρησκευόμενοι. Κάθε Κυριακή και μεγάλες γιορτές τρέχουν στην εκκλησία να προσευχηθούν και να ευχαριστήσουν τον Θεό, γιατί κάποια ελπίδα και κάποιο φως ελευθερίας φαίνεται να πλησιάζει.

Όμως η εκκλησία τους είναι μικρή, δεν τους χωράει. Εν τω μεταξύ οι πλίνθινοι τοίχοι της εκκλησίας τους άρχισαν να φθείρονται. Αποφασίζουν να κτίσουν καινούργια πετρόκτιστη και μεγαλύτερη εκκλησία.

Το 1895 κατεδάφισαν την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου και στη θέση της άρχισαν το κτίσιμο της νέας τους εκκλησίας, κουβαλώντας πέτρες με τις καμήλες. Οι εργασίες προχωρούσαν πολύ αργά, γιατί δεν είχαν τα απαιτούμενα χρήματα. Είχαν μόνο εξηταπέντε λίρες, που πήραν από την πώληση του μόνου χωραφιού που ανήκε στην εκκλησία. Μάζευαν και μερικά χρήματα το καλοκαίρι, την εποχή της σοδειάς, κάμνοντας ζητειά (έρανο). Δηλαδή 3-5 άνδρες και γυναίκες μαζί, γύριζαν με γαϊδούρια τα σπίτια του χωριού και οι γεωργοί πρόσφεραν σιτάρι ή κριθάρι ή ό,τι άλλο γέννημα είχαν. Ο,τι μάζευαν το πωλούσαν και με τα χρήματα συνέχιζαν το κτίσιμο, πληρώνοντας κυρίως τους κτίστες. Όσοι δεν είχαν να δώσουν στον έρανο εργάζοντο μερικές μέρες ως εργάτες αμισθί.

Ύστερα από πολλές δυσκολίες αποπερατώθηκε το κτίσιμο, μετά από έντεκα χρόνια, το 1906. «Εδώ ας σημειώσω πως το έργο καθυστέρησε από το 1902-1904, γιατί

ανατολικά έκτισαν μια μεγάλη αίθουσα για σχολείο. Οι χριστιανοί αφιέρωσαν την εκκλησία τους στην Παναγία την Γαλακτοτροφούσα και όχι στον Άγιο Γεώργιο. Γιατί; Το χρονικό διάστημα που κτιζόταν η εκκλησία, μια νεαρή μητέρα πέθανε στη γέννα της. Την περιποίηση, το ανάγιωμα του βρέφους το ανέλαβε η γερόντισσα γιαγιά του. Τι να του προσφέρει όμως για φαγητό; Πού να βρει μητρικό γάλα; Η γιαγιά σφίγγει το βρέφος στην αγκαλιά της και το νανουρίζει να κοιμηθεί. Το βρέφος συνεχώς κλαίει. Η γιαγιά τού δίνει τον μαστό της, το βρέφος δοκιμάζει να βυζάσει, μάταια όμως. Και αρχίζει πάλι το κλάμα. Η γιαγιά απαρηγόρητη γονατίζει και προσεύχεται. Παρακαλεί: «Βοήθα, Παναγία μου, να κατεβάσω γάλα, να μην χάσω και την εγγονή μου. Έχασα την μονάκριβη κόρη μου». Και ω του θαύματος! Η γιαγιά βλέπει τους μαστούς της σιγά σιγά να μεγαλώνουν. Φέρνει το βρέφος στα στήθη της. Το βρέφος βυζαίνει και σε λίγο αποκοιμάται. Η γιαγιά δεν πιστεύει στα μάτια της. Βάζει το αποκοιμισμένο βρέφος στο ψάθινο κρεβατάκι του, γονατίζει και με δάκρυα στα μάτια ευχαριστεί την Παναγία για το θαύμα της.

Τρέχει χαρούμενη στη γειτο-

νιά. Αναγγέλει στις γειτόνισσες το απίστευτο γεγονός. Τρέχουν όλες στον παπά Αναστάση. Η γιαγιά ασπάζεται με σεβασμό το χέρι του ιερέα και γονατιστή φωνάζει. «Παπά μου, που να' χω την ευχή σου, έγινε θαύμα. Η Παναγία μου, έκαμε το θαύμα της». Συγκινημένος ο γαλήνιος λειψίτης την ρωτά. «Τί έγινε, Ελένη μου; Τι έπαθες παιδί μου;» «Παπά μου, από χθες που πέθανε η κόρη μου γονατιστή παρακαλούσα την Παναγία να με βοηθήσει να αναγιώσω την εγγονή μου. Και η Παναγία μου με άκουσε. Κατέβασα γάλα». Το πρόσωπο του σεβάσμιου ιερέα έλαμψε από χαρά. «Ελένη μου, παιδί μου. Η Παναγία μας αγαπά όλο τον κόσμο. Ακούει τις προσευχές μας. Όμως κάμνει τα θελήματα εκείνων που την παρακαλούν πραγματικά. Με την καρδιά τους. Ας είναι ευλογημένο το όνομά της». Και συνεχίζει. «Νομίζω για το μεγάλο αυτό θαύμα πρέπει και εμείς να ευχαριστήσουμε την Παναγία μας. Παιδιά μου, σύντομα τελειώνει το κτίσιμο της νεάς εκκλησίας που θα την αφιερώναμε στον Άγιο Γεώργιο. Τώρα, όμως, γι' αυτό το θαύμα θα την αφιερώσουμε στην Παναγία τη Γαλακτοτροφούσα. Και κάτι άλλο. Το εγγονάκι σου, Ελένη, θα είναι το πρώτο παιδί που θα βαφτίσουμε στην καινούργια μας εκκλη-

σία και θα το ονομάσουμε Μαρία. Πηγαίνετε στην ευχή μου και πέστε το και στους άλλους χωριανούς. Η εκκλησία μας θα λέγεται της Παναγίας της Γαλακτοτροφούσας».

Το 1906 είναι έτοιμη η καινούργια εκκλησία. Οι χριστιανοί, κυρίως οι γυναίκες, κάθε Κυριακή και τις μεγάλες γιορτές κατακλύζουν τη γυμνή από σκεύη εκκλησία. Οι άνδρες εργάζονται σκληρά. Με χίλιες δυο οικονομίες αγοράζουν σε χαμηλές τιμές χωράφια από τον πασά, τους αγάδες. Γίνονται γεωργοί, κτηνοτρόφοι, τεχνίτες. Έχουν κάποιο σεβαστό εισόδημα. Ενδιαφέρονται να έχει και η εκκλησία τους ό,τι χρειάζεται. Κάνουν δωρεές, στασίδια, εικόνες, καντηλία, μανουάλια, προσκυνητάρι, ιερά άμφια, ό,τι χρειάζεται η εκκλησία.

Το 1946 η μ. Θεοδώρα Χ"Μιχαήλ Οικονομίδου αναλάμβανε όλα τα έξοδα για το μύρωμα της εκκλησίας. Με τη δύση του ήλιου η εκκλησία είναι κατάμεστη από όλους τους χωριανούς ως και άλλους από τα γειτονικά χωριά, μέχρι τις πρωινές ώρες. Το μύρωμα το τέλεσε ο τοποτηρητής του Αρχιεπισκοπικού θρόνου κ.κ. Λεόντιος. Περνούν τα χρόνια. Το οικονομστάσι, που μας χάρισε η εκκλησία της Παναγίας της Φανερωμέ-

---

νης, είναι πολύ παλιό, χωρίς κανένα σκάλισμα, σε μερικούς τόπους άρχισε να φθείρεται.

Εν τω μεταξύ η εκκλησία μας έχει μερικά έσοδα από το δίσκο, που περιφέρεται τις Κυριακές και οι εκκλησιαζόμενοι ρίχνουν τον οβολό τους, ως και έσοδα από τις γιορτές, τα μνημόσυνα, τα βαφτίσια, τους γάμους, την καθιερωμένη ετήσια ζητεία και άλλα. Η εκκλησία καλύπτει τα έξοδά της, πληρώνει τον ιερέα, τους ψάλτες, τη νεωκόρο, κάνει μερικές επιδιορθώσεις στην εκκλησία, στο περιτείχισμα, βάφει πόρτες, παράθυρα και άλλα και έχει και μερικές οικονομίες.

Η εκκλησιαστική επιτροπή, στις 15 Ιανουαρίου 1950, την ημέρα του Ενωτικού Δημοψηφίσματος, αποφασίσαμε να κάνουμε καινούργιο ξυλόγλυπτο εικονοστάσιο. Για την κατασκευή του εικονοστασίου ο ξυλογλύπτης μ. Κώστας Ταλιαδώρος, από τη Χρυσίδα Κυθρέας, το 1992 γράφει στο περιοδικό «Ελεύθερο Παλαίκυθρο»: «Η εκκλησιαστική επιτροπή του ιερού ναού Παναγίας Γαλατούσας Παλαίκυθρου, το 1950 ζήτησε προσφορές για την κατασκευή του εικονοστασίου της εκκλησίας. Δέχθηκαν σχέδια και προσφορές από μένα και άλλους τεχνίτες. Η επιτροπή ενέκρινε τα

δικά μου σχέδια και προσφορά και κατόπιν εγκρίσεως της Ιεράς Αρχιεπισκοπής ανέλαβα την κατασκευή του εικονοστασίου στην τιμή των τριακοσίων τριάντα λιρών. Το εικονοστάσι αποτελείτο από τρεις στάσεις. Μια στάση στο κάτω μέρος, όπου ήταν οι θέσεις για οκτώ εικόνες, ως και δύο στάσεις στο πάνω μέρος· η μια στάση για εικόνες των Αποστόλων και Αγίων και η άλλη στάση για εικόνες διαφόρων εορτών. Το εικονοστάσιο, που έχει φάρδος 759 πόντων, είναι εξολοκλήρου από ξύλο καρυδιάς και είναι ολόκληρο σκαλιστό. Για την κατασκευή του εργαζόμουν δυο χρόνια. Πλήρωσα για την ξυλεία και άλλα έξοδα το ποσό των ογδόντα λιρών και μου έμειναν για ημερομίσθια οι διακόσιες πενήντα λίρες. Θυμάμαι εκκλησιαστική επιτροπή ήταν ο αιδ. Παπαγεώργιος Αθανασίου, πρόεδρος, και ο κ. Ανδρέας Παπαβαρνάβας ταμίας. Οι άλλοι ήταν ο κ. Αντώνης Βαρνάβας, ο κ. Νίκος Αγκαστινιώτης και ο μ. Νίκος Ιωάννου. Είχαμε μεταξύ μας πλήρη συνεργασία και κατανόηση και τόσο εγώ όσο και αυτοί, ως και όλη η κοινότητα, με τη λήξη της εργασίας ήμαστε απόλυτα ευχαριστημένοι. Γι' αυτό, ένα χρόνο μετά τη λήξη της εργασίας αυτής, δύο ευσεβείς χριστιανοί Παλαικυ-

---

θρίτες, ο κ. Βαρνάβας Παπαναστασίου και η οικογένεια του ο μ. Γιάγκου Οικονομίδη, μου ανάθεσαν και κατασκεύασα δύο θρονιά, που μπήκαν δίπλα στο εικονοστάσιο, ένα στα δεξιά κι ένα στα αριστερά του. Η αξία τους ήταν τριανταπέντε λίρες το καθένα και πληρώθηκαν από τους ως άνω δωρητές.

Επίσης, το 1962 η εκκλησιαστική επιτροπή μου παρήγγειλε και έκαμα το προσκυνητάρι, που έγινε κι αυτό σύμφωνα με τα σχέδια του εικονοστασίου, για το ποσό των διακοσίων λιρών. Το ποσό αυτό, θυμάμαι, το πληρώθηκα από εισφορές των κατοίκων κατόπιν εράνου, που διενήργησε στην κοινότητα η εκκλησιαστική επιτροπή. Το προσκυνητάρι τοποθετήθηκε σχεδόν στο μέσο της εκκλησίας».

Με την αποπεράτωση του καινούργιου εικονοστασίου, το 1952, η εκκλησία πήρε άλλη όψη. Οι χριστιανοί κάθε Κυριακή και τις μεγάλες γιορτές κατακλύζουν την εκκλησία για να προσευχηθούν αλλά και να καμαρώσουν το καινούργιο τους εικονοστάσιο. Η εκκλησία όμως χρειάζεται και κάτι άλλο. Το δάπεδό της, που ήδη έκλεισε 46 χρόνια, ζωής άρχισε να φθείρεται. Η εκκλησιαστική επιτροπή δεν έχει την οικονομική ευχέρεια να το αντικαταστήσει. Ο γλυκόλογος και σεβαστός λειψίτης

Παπαγεώργιος Αθανασίου κάτι σκέφτεται. Πλησιάζει τον μ. Χ"Γιώρκη Πετρή Σακκάτη, που ήτο σε καλή οικονομική κατάσταση και τον ενημερώνει για τις ανάγκες της εκκλησίας και κυρίως για το φθαρμένο δάπεδό της. Ο μ. Χ"Γιώρκης προθύμως αναλαμβάνει την αγορά των μαρμάρων και όλων των υλικών που εχρειάζοντο ως και τα ημερομίσθια του κτίστη και του εργάτη του. Σε λίγες μέρες ο τότε νεαρός χωριανός μας κτίστης κ. Γιωργαλλής Στυλιανού διεκπεραιώνει την τοποθέτηση του δαπέδου και η εκκλησία παίρνει ακόμη καλύτερη όψη.

Όπως προανάφερα, το 1570-71, οι Τούρκοι έκαψαν την εκκλησία της Αγ. Αικατερίνης. Οι χριστιανοί όμως κατόρθωσαν να περισώσουν μερικές εικόνες, τις οποίες κατόπιν έβαλαν στην εκκλησία του Αγ. Σωτηρίχου και του Αγ. Γεωργίου, που έκτισαν αργότερα και το 1906 στην καινούργια πετρόκτιστη εκκλησία της Παναγίας της Γαλακτοτροφούσης. Πρώτη και συμβολικότερη όλων η εικόνα της Θεοτόκου της Ελεούσης. Γι' αυτήν ο Αθανάσιος Παπαγεωργίου, πρώην Διευθυντής του Τμήματος Αρχαιοτήτων, γράφει: «Η εικόνα της Παναγίας Ελεούσας ή Γλυκοφιλούσας που βρισκόταν στην εκκλησία της Παναγίας της

Γαλακτοτροφούσας στο Παλαίκυθρο μέχρι το 1974, είναι μια από τις λίγες εικόνες του τύπου αυτού του 16ου αιώνα που έχουν σωθεί στην Κύπρο».

Δυστυχώς οι Τούρκοι έκλεψαν την εικόνα αυτή όπως και όλες τις άλλες εικόνες της εκκλησίας μετά την κατάληψη του χωριού από τους Τούρκους εισβολείς στις 14 Αυγούστου 1974. Αν και δεν είναι γνωστό πότε ακριβώς κλάπηκε η εικόνα, είναι σίγουρο ότι είναι μια από τις πρώτες εικόνες που κλάπηκαν, γιατί περιλαμβάνονταν στον κατάλογο σημαντικών εικόνων που είχε δοθεί στον εκπρόσωπο της Unesco S. Dalibard για να συλλεγούν και να προστατευθούν. Δυστυχώς, αντί να προστατευθούν πουλήθηκαν στο εξωτερικό από τους Τούρκους αρχαιοκάπηλους και τους Ευρωπαίους συνεργάτες τους.

Η Θεοτόκος εικονίζεται, όπως συνήθως, μέσα σε χρυσό βάθος, από τη μέση και πάνω. Κρατά τον Χριστό στο αριστερό χέρι και φέρνει το δεξί μπροστά για να πιάσει το αριστερό χέρι του. Ταυτόχρονα γέρνει το κεφάλι προς τον Χριστό, ώστε το πρόσωπό της ν' αγγίξει το πρόσωπο του Χριστού. Από την άλλη ο Χριστός περνά το δεξί χέρι από το λαιμό της Θεοτόκου και την αγκαλιάζει. Με τον τρόπο

αυτό ο ζωγράφος θέλει να εκφράσει την μητρική τρυφερότητα και την άμεση ανταπόκριση του μικρού Χριστού σ' αυτήν.

Αν όμως προσέξει κανείς καλύτερα τη Θεοτόκο, θα δει ότι ο ζωγράφος δεν περιορίζεται στην απλή έκφραση της μητρικής στοργής. Πράγματι, τα μάτια της Θεοτόκου είναι στραμμένα προς το βρέφος, που με τόση τρυφερότητα την αγκαλιάζει, είναι βυθισμένα στο άπειρο, ενώ μια έκφραση μελαγχολίας είναι διάχυτη στο πρόσωπό της. Οι βυζαντινοί ζωγράφοι θυμούνται την προφητεία του Συμεών κατά την Υπαπαντή «Ϊδού ούτος κείται εις πτώσιν και ανάστασιν πολλών. Η Θεοτόκος συνεχώς ακούει ν' αντηχούν στ' αυτιά της οι λόγοι του Συμεών και βλέπει την οπτασία του πάθους του Κυρίου που τη βασανίζει...» Η εικόνα αυτή είχε συντηρηθεί το 1970 από τον συντηρητή Φώτη Ζαχαρίου και εστόλιζε μέχρι το 1974 το εικονοστάσι. Άλλη αρχαία εικόνα είναι η εικόνα που προανάφερα, που έστειλε ο Πατριάρχης Αντιοχείας να τη λιτανεύουν, για να σταματήσει η επιδρομή ακρίδων.

Επίσης, «Η ΒΑΪΟΦΟΡΟΣ» με τη βυζαντινή επιγραφή Η ΒΑΙΦΟΡΟΣ (ΛΟΓΚΙΝ) ΙΕΡΕΩΣ.

Μικρή Θεοτόκος «Η ΓΑΛΑΚΤΟ-

ΤΡΟΦΟΥΣΑ».

Μικρή εικόνα του Αγ. Δημητρίου, σπασμένη σε δύο κομμάτια και συγκρατούμενη με σιδερένιο καρφί στο μέσο.

Εικόνα του Αγ. Σπυρίδωνος με την επιγραφή «Ο ΑΓΙΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ» και κάτω + ΔΕΗΣΗ ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΜΟΡΦΟ.

Μεγάλη εικόνα της Θεομήτορος, αρχαίας Βυζαντινής τέχνης, πολύ καλά διατηρημένη. Ήτο τοποθετημένη στο εικονοστάσιο και έφερε την επιγραφή ΜΡΟΥ και άνωθεν του Χριστού ΙC ΧC.

Άλλη εικόνα του Ιωάννη του Προδρόμου.

Επίσης στο εικονοστάσιο ωραιότατη ζωγραφισμένη εικόνα του Αγ. Γεωργίου, όχι όμως αρχαιοτάτη. Το όνομα του Αγίου είναι σε Βυζαντινή γραφή. Στην πάνω δεξιά γωνιά της εικόνας φαίνεται ο Ιησούς Χριστός δεικνύων με το δεξί του χέρι την κεφαλή του Αγ. Γεωργίου και με το αριστερό κρατών πίνακα με τη Βυζαντινή γραφή «Χαίρε εν εκείνη τη ημέρα». Κάτωθεν του Χριστού παρίσταται η Ιερουσαλήμ. Υπό τους πόδας του ίππου και τη λόγχη του Αγ. Γεωργίου ασθμαίνει ο δράκων πλησίον της κεφαλής του οποίου ίσταται η βασιλόπαις. Ο Αγ. Γεώργιος φέρει όπισθεν του έφιππον νεαρά μορφή (του υιού του ηγεμόνος) που κρα-

τά στο δεξί χέρι υδρίαν και στο αριστερό σάπωνα εντός δοχείου.

Άλλες αρχαίες εικόνες της εκκλησίας της Παναγίας της Γαλακτοτροφούσας του Παλαικύθρου είναι η εικόνα της Αναστάσεως του Χριστού, η εικόνα του Αγίου Τύχωνα (1829) και η εικόνα του Αγίου Βασιλείου του 18ου αιώνα, οι οποίες - όπως και τόσες άλλες εικόνες - κλάπηκαν από τις εκκλησίες και τα παρεκκλήσια, που τώρα βρίσκονται υπό Τουρκική κατοχή, βρέθηκαν από το 1977 στο Μόναχο της Γερμανίας, στην κατοχή του γνωστού Τούρκου μεγαλοκλεπταποδόχου Aydin Dikmen και κρατούνται στα υπόγεια της αστυνομίας της ομώνυμης Γερμανικής πόλης, μέχρις ότου η Γερμανική δικαιοσύνη αποφασίσει την επιστροφή τους στους πραγματικούς τους δικαιούχους,

Εκτός των αρχαίων εικόνων είχαμε στην εκκλησία μας, μέχρι το 1974, και αρχαία βιβλία ως:

- Αι Θείαι Λειτουργίαι των Αγίων Πατέρων ημών Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Βασιλείου του Μεγάλου και Γρηγορίου του Θεολόγου εκδοθέν εν Ενετία το 1795.
- Λειτουργικό με τις λειτουργίες των Τριών Φωστήρων της Οικουμένης που εκδόθηκε

στην Ενετία το 1974 «παρά Αντωνίω τω Βυρτόλι». Στο εξώφυλλο υπάρχει χειρόγραφος σημείωση (1729 επί Ναθανάηλ Κύπρου). Η σημείωση αναφέρεται πιθανώς στη δωρεά του βιβλίου στην εκκλησία του Παλαικύθρου.

- Τριώδιο Ενετίση παρά Ανδρέα του Ιουλιανού αχπβ=1682
- Μηνιαίο του Νοεμβρίου Ενετίσι παρά Ανδρέα του Ιουλιανού το 1684

Εξαιρετικής τεχνικής ήταν και η Αγία Τράπεζα. Η κατασκευή και το σχέδιό της ήταν μεταξύ τριών στην Κύπρο. Ήταν εξολοκλήρου από μάρμαρο. Στηριζόταν σε μια μαρμάρινη κολόνα (που συμβόλιζε το Χριστό). Στις τέσσερις γωνίες της βάσης υπήρχαν 4 σκαλιστές κολόνες μαρμάρινες (που συμβόλιζαν του 4 Ευαγγελιστές) και υποβάσταζαν τον επίσης σκαλιστό μαρμάρινο θόλο της Αγίας Τράπεζας.

Πολλοί πιστοί επισκέπτονταν την εκκλησία μας, για να προσκυνήσουν αλλά και για να θαυμάσουν τόσο το εικονοστάσι όσο και την Αγία Τράπεζα.

Πλούσια η εκκλησία μας σε ασημένια και επίχρυσα αφιερώματα (καρδιές, μαστοί, χέρια, πόδια, παιδάκια κ.ά.) καρφίτσωμένα στις

εικόνες της Παναγίας Γαλακτοτροφούσας που ζωγραφίστηκε το 1906 και της Παναγίας της Γλυκοφιλούσας. Αυτά τὰ αφιερώματα ήταν τόσο από Χριστιανές όσο και από Τούρκισσες του Παλαικύθρου, του Νέου Χωριού, της Ομορφίτας, που τα έστελλαν στη Γαλακτοτροφούσα Παναγία για να κατεβάσουν γάλα. Στην Παναγία, που ο ζωγράφος που την εζωγράφησε την επινόησε να κάθεται σε θρόνο, να φέρει χρυσό φωτοστέφανο τόσο η ίδια όσο και ο Χριστός, να βαστά το βρέφος στη δεξιά της αγκαλιά και Αυτό να βαστά με το αριστερό του χεράκι τον μαστό της μητέρας του.

Την εικόνα της Παναγίας της Γαλακτοτροφούσας όσο και την εμποροπανήγυρη του χωριού μας, κατά ευτυχή συγκυρία, τα απαθανάτισε η μ. δρ Μαρία Παρασκευοπούλου, φωτογραφίζοντάς τα στις 2 Φεβρουαρίου 1972 για σκοπούς δικής της μελέτης.

Όταν το πληροφορηθήκαμε, το 1992, την πλησιάσαμε, ευχαρίστως μας έδωσε τις φωτογραφίες και σήμερα έχουν στο σπίτι τους οι χωριανοί τη φωτογραφία της εικόνας της Παναγίας, που τους έστειλε το Σωματείο «Ελεύθερο Παλαίκυθρο» ως χριστουγεννιάτικη κάρτα.

Η μεγάλη πετρόκτιστη εκκλη-

σία μας του 1906, το 1974 είναι μικρή για να χωρέσει τους πιστούς στις γιορτές των Χριστουγέννων και της Αναστάσεως. Και ακόμα πιο μικρή για να χωρέσει στον εσπερινό της 1ης Φεβρ. και στη λειτουργία της 2ας Φεβρ., ημέρα της Υπαπαντής του Χριστού και πανήγυρης του χωριού μας, τους Παλαικυθρίτες και τους προσκυνητές των περιχώρων.

Δεκαπέντε Αυγούστου 1974. Ημέρα του Β΄ γύρου της Τούρκικης Εισβολής, ημέρα της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Ο σεβάσμιος Παπαγεώργιος, με μάτια δακρυσμένα, με φωνή τρεμάμενη τελεί την τελευαία του λειτουργία. Παρακαλεί την Παναγία να φυλάει τους χριστιανούς, να βοηθήσει να παρέλθει ο επερχόμενος κίνδυνος. Σε λίγο 1500 περίπου έξαλλοι Τούρκοι στρατιώτες εισβάλλουν στο χωριό, τρέχουν, αλαλάζουν, πυροβολούν. Το κακό δεν άργησε να πλακώσει το χωριό.

Σήμερα η εκκλησία της Παναγίας της Γαλακτοτροφούσας είναι εντελώς γυμνή. Ούτε εικόνες, ούτε εικονοστάσιο, ούτε καντήλια, ούτε στασίδια, ούτε ιερά σκεύη και βιβλία, ούτε και η Αγία Τράπεζα. Οι Τούρκοι κατακτητές άρπαξαν το κάθε τι. Κατάστρεψαν τα πάντα. Χορταριασμένοι οι τοίχοι της, συλημένο το κοιμητήριό μας.

Σώζεται το ψηλό καμπαναριό, με τη βροντερή καμπάνα, που βουβή, τώρα και 37 χρόνια, περιμένει τη μέρα που θα κτυπήσει γλυκά και χαρμόсуνα, για να καλωσορίσει στην εκκλησία της Παναγίας της Γαλακτοτροφούσας τα παιδιά της, που τα στερήθηκε για τόσα χρόνια και που αρκετά από αυτά δεν τη θυμούνται, γιατί αναγκάστηκαν να την εγκαταλείψουν πολύ μικρά ή γεννήθηκαν μετά το 1974. Πόσοι όμως, που σ' αυτήν βαπτίστηκαν, παντρεύτηκαν, εκκλησιάστηκαν, την ποθούσαν, δεν θα αξιωθούν να την ξαναδούν, να λειτουργηθούν σ' αυτήν, γιατί ο καημός και η πίκρα του ξεριζωμού τους έστειλε πρόωρα στον τάφο και τάφηκαν μακράν των τάφων των γονιών και των προγόνων τους!

Είθε η Παναγία, ο Χριστός και οι Άγιοι να φωτίσουν τους ισχυρούς της γης να ενδιαφερθούν πραγματικά και να βοηθήσουν, σύντομα να επιτευχθεί μια δίκαιη, βιώσιμη και λειτουργική λύση, να εξακριβωθεί η τύχη των αγνοουμένων μας και όλοι οι πρόσφυγες να επιστρέψουν στις πατρογονικές τους εστίες και οι Παλαικυθρίτες να εκκλησιασθούμε στην εκκλησία της Παναγίας της Γαλακτοτροφούσας.

Είθε σύντομα να μας αξιώσει ο Θεός και η Παναγία.
